

československá psychologie

časopis
pro psychologickou
teorii a praxi

ČÍSLO 1
ROČNÍK XXXI
1987

PE 2248 / 31. 1987.

PSYCHOLOGICKÝ ÚSTAV JUBILUJE

V dubnu letošního roku oslaví dvacáté výročí svého založení vydavatel časopisu *Československá psychologie*, Psychologický ústav ČSAV. Byl ustaven usnesením 21. zasedání prezidia ČSAV ze dne 23. 2. 1967 s účinností k 1. 4. 1967. Jeho zřízení bylo důsledkem rozvoje marxistické psychologie jako samostatné vědy a výrazem ocenění jejího přínosu pro budování socialismu u nás. Založení ústavu jako základního teoretického a výzkumného psychologického pracoviště v Československu se uskutečnilo v návaznosti na analýzu nezastupitelného podílu psychologie na dalším rozvoji socialistické společnosti, kterou uskutečnila ideologická komise ÚV KSČ v r. 1966 v dokumentu *O naléhavých úkolech československé psychologie*.

Psychologický ústav ČSAV byl od svého založení důsledně rozvíjen jako pracoviště základního výzkumu. Na počátku své existence se ve výzkumné činnosti zaměřoval především na problematiku psychologie osobnosti, její struktury, dynamiky a rozvoje s akcentem na cílovědomou regulaci lidského chování. Zároveň byl rozvíjen i výzkum vybraných problémů obecné a sociální psychologie. V rámci obecné psychologie byly nejvíce rozpracovány procesy učení, myšlení a řešení problému. Pro výzkum této problematiky byla vyvinuta řada originálních metodik zaměřených na znakově pojmové, bludištní a párově asociační učení, metodiky kognitivních her a očních pohybů a řada speciálních zkoušek. V sociální psychologii se zaměřil výzkum na otázky sociální determinace činnosti, zejména při skupinovém řešení problémů a učení. V teoretické a experimentální práci byla akcentována analýza komunikace a interakce mezi lidmi při společných činnostech, otázky sociální determinace motivace a socializace. Později se do popředí odborného zájmu dostala psychofyziologie a vývojová a srovnávací psychologie. Psychofyziologické výzkumy řešily především problematiku procesů učení a myšlení. Ve vývojové psychologii se ústav zaměřil na teoretickou analýzu některých obecných zákonitostí vývoje psychiky v ontogenezi. Výzkumně se orientoval především na odhalení faktorů podílejících se na utváření úrovně morálního usuzování. Hledisko srovnávací psychologie při analýze determinant ontogenetického vývoje se uplatnilo ve výzkumech nutričních podmínek v raných fázích života.

Do stěžejní orientace vědecko-výzkumné činnosti Psychologického ústavu ČSAV v jednotlivých obdobích jeho vývoje se promítalo i badatelské zaměření jeho ředitelů. Prvním ředitelem ústavu (do r. 1970) byl Vladimír Tardy. Orientoval se především na studium struktury osobnosti. Josef Linhart, který řídil ústav do roku 1979, akcentoval problematiku metodologickou, obecné psychologie a učení. Vědecká činnost současného ředitele Miloslava Kodýma se soustřeďuje na metodologické problémy marxistické psychologie a rozvoj osobnosti s akcentem na osobnost učitele a rozvoj schopností a talentů.

860/88 f

Ústav se během svého vývoje stále větší měrou orientoval na řešení základních teoretických problémů marxistické psychologie a prohloubení marxistické metodologie. V obsahovém zaměření se prosazovaly společenské souvislosti jednání a života člověka svědčící o spjatosti výzkumů ústavu s výzkumným zaměřením společenských věd jako celku. V koncepci své činnosti ústav stále výrazněji syntetizoval potřeby rozvoje psychologie jako vědy s potřebami praxe rozvinuté socialistické společnosti vycházející z významných státních a stranických dokumentů, jakými byly závěry sjezdů KSČ a plén předsednictva ÚV KSČ, dokument oddělení školství a vědy ÚV KSČ „Aktuální problémy a některé tendence vývoje základního výzkumu“, dokument prezidia ČSAV „Vytváření cyklu základní výzkum — aplikovaný výzkum — praxe v pedagogických a psychologických vědách“, dokument vědeckého kolegia pedagogiky a psychologie ČSAV „Stav a perspektivy rozvoje psychologických věd v ČSSR“, materiály resortů apod.

V současné době, v intencích XVII. sjezdu KSČ, který zdůraznil roli lidského faktoru pro zdokonalení a další rozvíjení všech sfér výrobního a sociálního života socialistické společnosti, se Psychologický ústav ČSAV orientuje na výzkum činnosti, vědomí a osobnosti socialistického člověka s akcentem na využití předpokládaných výsledků v praxi. Zaměřuje se zejména na rozvoj obecné psychologie, psychologie osobnosti a sociální psychologie, tj. teoretických psychologických disciplín tvořících osu struktury psychologických věd a majících tedy základní význam pro poznatkový systém psychologie. Jejich teoreticko-metodologické poznatky jsou zároveň východiskem aplikace psychologie ve všech oblastech praxe.

Tomuto obsahovému zaměření je podřízena i organizační struktura ústavu. Je členěn do čtyř oddělení: obecné psychologie vedené J. Kholem, psychologie osobnosti vedené J. Hlavsou, sociální psychologie řízené A. Velehradským a oddělení matematických metod a experimentální techniky, které řídí externí vědecký pracovník P. Blahuš. Toto oddělení kromě vlastní vědecké práce zajišťuje i statistickou službu ostatním oddělením při modelování výzkumů a matematickém zpracování jejich výsledků a pomoc při obsluze přístrojů při laboratorních experimentech. Pracuje na zařízení malé výpočetní techniky HP 85 a kromě toho je napojeno na terminál výpočetního střediska společenských věd. Pro záznam experimentálních situací je používán videorekordér. Samostatným útvarem je Středisko vědeckých informací zajišťující potřebnou vědeckoinformační základnu pro výzkumnou činnost. Dále zabezpečuje dokumentaci vědeckovýzkumné práce ústavu a plní úkoly ediční činnosti. Vydává periodikum *Bulletin* seznamující ostatní psychologická pracoviště s novými výsledky vědeckovýzkumné činnosti ústavu. Do Střediska vědeckých informací je začleněna i redakce časopisu *Československá psychologie*. I když jednotlivá oddělení řeší svůj specifický okruh problémů, existuje mezi nimi úzká spolupráce. Ústřední vědeckovýzkumná problematika ústavu, kterou je psychologický vývoj a utváření osobnosti, je řešena ve čtyřech problémových okruzích, tvořících zároveň základní orientaci činnosti jednotlivých oddělení.

1. Teoretické a metodologické základy marxistické psychologie. Výzkum je zaměřen na problematiku vztahů mezi kategoriemi individuálního vědomí a myšlení jako základních kategorií systému dialektického materialismu. Jádrem výzkumné práce je problematika procesu myšlení rozčleněná podle jednotlivých fází řešení problémů (heuristické, interpretační a imaginativní činnosti). Implementační výzkum se soustřeďuje na psychologii

užitou v ideologické, propagandistické a politické práci, se zvláštním zaměřením na analýzu a syntézu teoretických a praktických otázek souvisejících s řešením globálních problémů lidstva.

2. *Vývoj osobnosti a rozvoj tvořivosti.* Teoretickovýzkumná činnost je zaměřena na psychické obsahy, vlastnosti, procesy, vztahy a stavy ve sféře osobnosti, a to v celoživotním běhu a v nejrůznějších životních situacích a činnostech jedince, zejména tvořivých, s cílem vytvořit metody a prostředky umožňující ovládnout příznivý vývoj a rozvoj osobnosti a prohloubit její sociální funkce. Zahrnuje dva tematické celky: a) výzkum tvořivosti a rozvíjení osobnosti se zvláštním zřetelem k problematice nadání, schopností a talentů a b) výzkum psychického vývoje se zřetelem k problematice morálního vývoje, školní úspěšnosti a vývojově psychologických aspektů životního prostředí.

3. *Sociálně psychologické problémy řízení společenských procesů.* Badatelská činnost se zaměřuje na psychologickou analýzu společné činnosti a její psychické regulace jako východiska pro zpracování psychologické teoreticko-metodologické koncepce řízení sociálních procesů. Usiluje o poznání zákonitostí sociální determinace, činnostní a sociální zprostředkovanosti psychiky, osobnosti a vědomí člověka v kontextu společné činnosti lidí organizovaných v různých kolektivech s akcentem na kolektivy pracovní a rodinu, s cílem vytvořit sociálně psychologický projekt řízení sociálních procesů.

4. *Metody s latentními proměnnými pro zpracování psychologických dat a jejich realizace na počítači.* Obecně teoreticko-metodologické problémy modelů s latentními proměnnými v rámci matematicko-statistických metod vůbec se zkoumají z hlediska možnosti modelování v psychologii jako vědě s ohledem na možnosti využití pro potřeby řešení ve společenské praxi. Základní výzkum je kombinován s programovou a aplikační realizací na počítači.

Psychologický ústav se výrazně uplatňuje ve Státním plánu základního výzkumu (SPZV) psychologie. Je koordinátorem Hlavního úkolu IX-6-3 SPZV „Psychologické a pedagogické zákonitosti dialektiky společenského a individuálního vědomí“ sestávajícího z pěti dílčích úkolů a řešícího vybrané aspekty úlohy subjektivního činitele v současné etapě budování rozvinuté socialistické společnosti. Značná část vědeckoodborné kapacity ústavu se podílí na řešení Hlavního úkolu SPZV IX-10-5 „Psychologické zákonitosti rozvoje mladé generace jako aktivního činitele socialistické společenské praxe, který koordinuje katedra psychologie FFUK v Praze. Psychologický ústav je řešitelem jeho dvou dílčích úkolů: úkolu č. 2 „Psychický vývoj, utváření osobnosti a rozvoj tvořivosti a úkolu č. 3 „Řízení sociálních procesů v psychologické teorii a metodologii“.

Při řešení svých vědeckovýzkumných úkolů Psychologický ústav ČSAV úzce spolupracuje s řadou československých i mezinárodních pracovišť. Při plnění úkolů SPZV, koncepční, ediční i výchovné činnosti spolupracuje především s Ústavem experimentální psychologie SAV v Bratislavě, který má v rámci SAV analogickou funkci jako má Psychologický ústav v rámci ČSAV. Zvláště v posledních letech se rozvíjí mnohostranná plodná spolupráce s katedrou psychologie FF UK v Praze, s níž participuje ústav v 8. pětiletce na řešení hlavního úkolu SPZV. Těsná a mnohotvárná je i spolupráce s některými nepsychologickými pracovišti ČSAV, např. s Pedagogickým ústavem a Ústavem pro filozofii a sociologii. Psychologický ústav plní i řadu úkolů vědec-

kovýzkumné, vědeckoorganizační a ediční oblasti, oblasti vědeckých informací a přípravy expertů vyplývajících z dohod o mezinárodní spolupráci, především se socialistickými zeměmi. Participuje v úkolech mnohostranné spolupráce socialistických zemí v řešení stěžejních otázek teorie a metodologie psychologie a podílí se na řešení problémů vývoje a rozvoje osobnosti, optimální organizace práce a pracovních kolektivů a otázek zachování míru v rámci svých bilaterálních dohod, např. s Psychologickým ústavem Akademie věd SSSR v Moskvě, Akademií pedagogických věd SSSR (s Vědecko-výzkumným ústavem obecné a pedagogické psychologie v Moskvě a Psychologickým ústavem v Kyjevě), s Psychologickým ústavem Maďarské akademie věd, Ústavem kybernetiky Akademie věd NDR. Rodí se spolupráce s Ústavem filozofie a sociologie Akademie věd Kuby a Psychologickým ústavem Gruzínské akademie věd. Ústav rozvíjí i vědecko-výzkumnou spolupráci s nesocialistickými zeměmi. Plodná je např. spolupráce s Katedrou psychologie Univerzity v Helsinkách. Ústav zahájil spolupráci se Švédskem, Francií a NSR. Psychologický ústav je též významným organizátorem mezinárodních akcí socialistických zemí. Na prvním místě je třeba jmenovat „Pražské konference“, kterých zorganizoval od r. 1969 již pět (v letech 1969, 1973, 1977, 1982 a 1986). Tematickým zaměřením konferencí v minulosti byla hlavně problematika psychologie učení, myšlení a psychického vývoje, v současné době se konference orientují na otázky vývoje a rozvoje osobnosti. Jejich přínos je v integraci angažovaného úsilí řešit nejnaléhavější teoretické, metodologické i aplikační problémy psychologie a podílet se na řešení aktuálních a perspektivních problémů existence a rozvoje lidstva. Ústav organizuje i další mezinárodní setkání psychologů, např. kolokvium Psychologie v třídně rozděleném světě a ve spolupráci s ISSBD (Mezinárodní společností pro studium vývoje chování) třetí mezinárodní letní školu vývojové psychologie atd.

Psychologický ústav ČSAV se zabývá i expertizní činností a úkoly plynoucími pro psychologický výzkum z potřeb praxe. Nejvíce výsledků badatelské činnosti ústavu se uplatňuje v oblasti školství, poradenství, zdravotnictví a socioekonomickém řízení. Neméně významná je i koncentrace ústavu na řešení otázek přispívajících k zefektivnění ideologické práce, jakými jsou např. kritika buržoazní a revizionistické ideologie v psychologii, boj proti jevům cizím socialismu a brzdícím jeho výstavbu a otázky boje za zachování míru.

Výraznou formu výstupů řešených vědecko-výzkumných úkolů tvoří publikace. Pro ilustraci uvádíme např.: Blahuš, P.: Faktorová analýza a její zobecnění. Praha SNTL 1985. Hlavsa, J. a kol.: Psychologické problémy výchovy k tvořivosti, Praha, SPN 1981. Hlavsa, J.: Psychologické základy teorie tvorby, Praha, Academia 1985. Hlavsa, J., Langová, M., Všetěčka, J.: Člověk v životních situacích, Praha, Academia 1987. Khol, J.: Kauzální přístup a psychologicko-metodologická analýza jednání, Praha, Academia 1984. Kodým, M. a kol.: Fyziologie a psychologie tělesné výchovy žáků mladšího školního věku, Praha, SPN 1985. Kodým, M. a kol.: Výběr sportovních talentů, Praha, Olympia 1987. Langová, M.: Úvod do obecné psychologie pro studium učitelství, Praha, SPN 1985. Linhart, J.: Odras, tvořivost a ideologie, Praha, Academia 1983. Linhart, J.: Vývoj vědomí člověka a společnost, Praha, Academia 1984. Linhart, J. a kol.: Základy obecné psychologie, Praha, SPN 1982. Linhart, J., Kodým, M., Kotásková, J.: Mravní vývoj dítěte v socialismu, Praha, Academia 1977. Linhart, J., Sedláková, M.: Poznávací procesy, Praha, SPN 1983. Sedláková, M.: Úvod do studia obecné psychologie, Praha, SPN 1978, 2. přeprac. vyd. 1982.

Mnoho úkolů vyplývá pro ústav i z toho, že je od r. 1983 prognostickým pracovištěm pro obor psychologie. Podílí se na řadě prognostických analýz v souvislosti s přípravou nových plánů základního výzkumu, rozvoje psychologie jako vědního odboru, postavení psychologie vzhledem k praxi apod.

Ústav je i školícím pracovištěm vychovávajícím mladé odborníky v oborech, které jsou v koncepci ústavu profilujícími.

Ústav tedy plní veliké množství úkolů významných pro rozvoj psychologie jako vědy, úkolů spjatých s reprezentací československé psychologie v zahraničí, i těch, které před psychologii staví praxe budování rozvinuté socialistické společnosti, přesto, že je relativně malým pracovištěm. Ústav má pouze 38 stálých pracovníků. Z nich je v současné době 13 vědeckých (3 doktoři věd a 10 kandidátů věd) a 15 odborných. Kromě toho bývá v ústavu průměrně 12 pracovníků ve vědecké výchově na dobu 1 až 3 let.

Vzhledem k úctyhodné práci, kterou Psychologický ústav ČSAV během svého trvání již vykonal, mu přejeme do dalších let jeho činnosti mnoho úspěchů v rozvíjení všech úrovní organizace psychologické vědy a plodnou účast na řešení úkolů formulovaných socialistickou praxí. Redakční rada